

שביעית, והרי נאמר בשביעית "לאכלה" ולא לפחורה, כדלעיל?

יש לומר, דיחביה ניהליה בצד היתר. ישלם להם את השכר באופן המותר, דהינו, יתן להם אותו כמתנת חנם.

כדתנן, כעין מה ששנינו במסכת מעשר שני (פרק ג' משנה א'): "לא יאמר אדם להבירו העלה לי פירות הללו, של מעשר שני, לירושלים, לחלק. כלומר, על מנת ליטול מהם חלק בשכרך. שהרי אסור לפרוע חובו בפירות מעשר שני.⁽²⁰⁾

אבל אומר לו, כלומר, מותר לומר לו, העולם לאוכלם ולשתותם בירושלים. שהרי הוא כמזמינו לאכול עמו ביחד, ובאופן זה, שנותניו זה לזה מתנה של חנם, אין איסור.

ואף כאן, השמיענו התנא שיכול לתת לפועלים מפירות שביעית כמתנת חנם.⁽²¹⁾

ואלא תאמר, שהברייתא עוסקת במקרה שעשו מלאכה אסורה בפירות שביעית, כגון שהביאו יותר מדאי פירות בבת אחת⁽¹⁹⁾ ובא התנא ללמדנו דקדוש שכן בקדושת שביעית.

אף אם תפרש כך קשה, ומי קדוש? האם באמת שכן נתפס בקדושת שביעית?!

והרי תנן (שביעית פרק ח' משנה ד'), "האומר לפועל הילך דינר זה ולקוט לי ירק היום, שכרו מותר. אך אם אמר לקוט לי ירק בו היום, שכרו אסור" כדלעיל. ומוכח שלא קנסו את העושה מלאכה אסורה בפירות שביעית, ולא אסרו את שכרו.

אמר אביי, לעולם הבריתא עוסקת במקרה שעשו מלאכה מותרת בפירות שביעית, ובא התנא ללמדנו שיהבינן ליה [מותר לשלם להם] שכר מפירות שביעית.

ודקא קשיא לך, כיצד ישלם להם מפירות

20. רש"י מפרש, שגם אם השליח יאכל את הפירות בירושלים, כדין פירות מעשר שני, אסור לשלם לו בפירות מעשר שני. כיון שאסור לפרוע חובו בפירות מעשר שני.

ברם, התוספות הסיקו, שאם השליח יאכל את הפירות בקדושה בירושלים כדין מעשר שני, מותר לפרועו בפירות. ולא אסרו אלא דרך חילול, שיהיו חולין אצל השליח.

הרמב"ם בפירוש המשניות מפרש, שאסור לומר לו העלה את הפירות לירושלים על מנת שתוטל מהן חלק, כיון שיהיה כמי שנתן פירות מעשר שני שכר למי שהעלם, וזה אסור לפי שהוא בעצמו חייב להגיע שם.

21. לכאורה קשה, אם כן מדוע התנא מדבר דוקא בפועלים שעשו מלאכה בפירות שביעית,

אך לדעת הרמב"ן והריטב"א, בעינין שגם חליפי פירות השביעית יאכלו בקדושת שביעית, ואי לאו הכי היא כסחורה. ועיין עוד בזה להלן (סב' ב'), בסוגיא ד"דבי רב ינאי זיף" וכו'.

19. עיין רמב"ם (שמיטה ויובל פרק ד' הל' כד'), "מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית. שנאמר "והשביעית תשמטנה ונטשתה". וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית, ביטל מצות עשה. וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו. אלא יפקיר הכל, ויד הכל שוין בכל מקום. שנאמר "ואכלו אביוני עמך". ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן, חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר".

וזוהו הקנס שקנסו חכמים בחמרין. (24)

ומתניתין, כלומר, מדוע ביין נסך קנסו גם פועל שאין שכרו מרובה?

אלא, משום חומרא דייין נסך, שאני. וקנסו אף פועל:

במשנה מבואר, ששכר עבודה ביין נסך אסור בהנאה.

מסתפקת הגמרא: איבעיא להו, שכרו ל'סתם יינן' (25) מהו? האם שכרו מותר בהנאה, או

ורבא אמר: לעולם הברייתא עוסקת במקרה שעשו מלאכת איסור בפירות שביעית, ובא התנא ללמדנו דשכרם קדוש בקדושת שביעית.

ודקא קשיא לך, אם כן מדוע שכר פועל שעשה מלאכה בפירות שביעית לא נאסר?

יש לחלק: פועל דלא נפיש אנריה [שכרו מועט], לא קנסוהו רבנן. (22) אך חמרין דנפיש אנרייהו [שכרן מרובה], קנסו רבנן בהו. (23)

ומתפרנס בצמצום, לא קנסוהו.

23. לדעת הירושלמי, (הביאו הרמב"ן), וכן דעת הרמב"ם (שמיטה ויובל, פרק ו' הל' יג'), לא קנסו את החמרין אלא אם עשו מלאכה אסורה בפירות שביעית. אך אם הובילו פירות שביעית באופן המותר לא קנסום.

אך לדעת הרמב"ן, אף אם לא עשו שום איסור, תקנו להם שניהגו קדושת שביעית בשכרם, שמא יפרע להם שכר מפירות שביעית.

24. גם אביי מודה לרבא שקנסו חכמים את החמרין. ולא נחלקו אלא בבאור הברייתא. אך לדינא כולי עלמא מודו שקנסו. ריטב"א.

25. בגמרא לעיל (ל' ב — לא' א') נתבארו שלש דרגות באיסור יין נסך: א. יין נסך ממש, שהתנסך לעבודה זרה, שהוא אסור בהנאה, ומטמא טומאת משא ואהל כמת, [והטעם: כיון שהוקשה תקרובת עבודת כוכבים לטומאת מת, שנאמר (תהלים ק"ו כח) "ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים", דרשו חכמים (לעיל לב' ב') "מה מת מטמא באהל, אף תקרובת עבודת כוכבים מטמאה באהל"]. ומטמא בשיעור כזית, כמת.

הלא אפילו אם יעשו מלאכה אחרת מותר לתת להם מתנת חנינם?

ותרצו התוספות (ד"ה דיהיב), דוקא כשעושים מלאכה בפירות שביעית, אזי אם יתן להם פירות במתנה אינו נראה כנותן שכר, כיון שהדרך לתת מעט פירות בחנם לפועל המתעסק בהם.

אך אם עוסקים במלאכה אחרת יכול להיות שאסור לתת להם פירות שביעית אפילו בחנם, כיון שנראה כנותן להם שכר.

[באמרי צבי הוכיח שרק אם עוסקים במלאכת הובלת פירות שביעית, מותר לתת להם בחנם, אך אם עושים מלאכה אחרת, אפילו שאותה מלאכה נעשית בפירות עצמם, אסור לתת להם שכר מפירות שביעית, אפילו בחנם].

22. התוספות (ד"ה חמרין) מפרשים, שקנסו את החמרים ששכרן מרובה, ודמי יותר לסחורה בפירות שביעית. אך פועל ששכרו מועט, לא דמי לסחורה, ואין סיבה לקנסו.

אך לדעת הרמב"ם (שמיטה ויובל פרק ו' הל' יג', ועיין שם במהר"י קורקוס), היה מקום לקנסו גם שכר פועל. אך למעשה קנסו רק את החמרין מחמת ששכרם מרובה, ואין בקנס זה כדי חייהם. משא"כ בפועל ששכרו מועט,

לא? (26)

אסור בהנאה כיינ נסך. (27) (28)

מקשה הגמרא: מדוע חייבו רב חיסדא לשרוף את החיטים, ולימא ליה בדרינהו [יאמר לו לפזרם כמות שהם]?

מתרצת הגמרא: רב חיסדא חשש דילמא אתו בהו לידי תקלה. שמא אחר שיפזרם ילקטום אנשים אחרים ויהנו מהם.

ועדיין קשה, מדוע חייבו גם לקוברם, ליקלינהו וליבדרינהו [ישרפם, ויפזר את אפרם]?

מתרצת הגמרא: רב חיסדא חשש דילמא מזבלי בהו. שמא ישתמשו באפר כדי לזבל, ונמצא שנהנו מאותם חיטים. (29)

וצדדי הספק: מי אמרינן כיון דאיסורא ד"סתם יינן" חמור כדיין נסך, ובשניהם אסור בהנאה, שכרו נמי אסור.

או דלמא, הואיל וטומאתו קיל, שאינו מטמא כמת, אלא טומאת משקין בלבד, אף שכרו נמי קיל.

פושטת הגמרא: תא שמע, [בא ושמע מה ששנינו בבריתא בענין זה]: דההוא גברא דאגר ארביה [השכיר ספינתו] לעבודה בסתם יינן, ויהבו ליה חיטי באגרא [נתנו לו חיטים בשכרו], אתא לקמיה דרב חסדא, אמר ליה: זיל קלינהו וקברינהו [לך, תשרפם, ותקברם]. ומוכת, שאף שכר עבודה ב"סתם יינן",

ב. "סתם יינן", שאסור משום גזירת יין נסך. ומטמא טומאת אוכלין ומשקין, כתורת משקין, טומאת שרץ, שאינו מטמא אדם וכלים, אלא אוכלים ומשקים. ושיעורן לקבל טומאה ברביעית הלוג ככל טומאת משקין.

ג. המפקיד יינו אצל עובד כוכבים, ויחד לו קרן זוית והמפתח והחותם ביד ישראל, לדעת רבי אליעזר, מותר לגמרי. ולרבנן, אסור בשתיה ומותר בהנאה.

26. אמנם, לכתחילה ודאי אסור להשתכר מ"סתם יינן". כמו שנתבאר לעיל (נו' ב'), שאסור לדרוך עם הגוי בגת, אלא באופן שידיו קשורות. וכאן הספק בדיעבד, האם שכרו מותר. תוספות.

27. לענין דין "סתם יינן" בזמן הזה, עיין לעיל, הע' 3.

28. הקשו התוספות: שמא יש לחלק בין פועל

ששכרו מועט, למשכיר ארבא ששכרו מרובה, ודמי לחמריין, ולעולם אימא לך שפועל שעשה מלאכה ב"סתם יינן" לא גזרו בו? ותרצו: כאן מדובר שלא השכיר להם בשכר מרובה, אלא בשכר מועט כגון לעבור נהר קטן בלבד.

29. התוספות הקשו, הרי קיימא לן כדעת רבי יוסי, (לעיל מט' א') שאמר "זה וזה גורם מותר". וסבר שמותר לזבל באפר עבודה זרה. ואם כן מדוע כאן חששו לזבל?

ותרצו: לכתחילה יש לחוש לדעת רבנן החולקים עליו וסוברים שאסור לזבל באפר עבודה זרה.

והנה, הרמב"ם (הלכות עבודה זרה פרק ח' הל' ז') פסק כדעת רבי יוסי אף לכתחילה.

ומאידך, בהלכות מאכלות אסורות (פרק יג' הל' טז') פסק כדברי רב חיסדא, שלא סגי בשריפה, אלא צריך גם לקבור את האפר.

וכבר תמה עליו הלחם משנה (שם), דאם

ועדיין קשה, מדוע חייבו גם לשורפם, לקברינהו בעינייהו [יקברם כמות שהם]?

ואם תאמר, אכתי יש לחוש שמא יוציאום מהאדמה וישתמשו בהם, מי לא תנן [וכי לא שנינו (סנהדרין מה' ב')] גבי היוצא להיהרג: "אחד אבן שנסקל בה, ואחד עץ שנתלה עליו, ואחד סוף שנהרג בו, ואחד סודר שנחנק בו, כולם אסורים בהנאה, (30) ונקברים עמו", ואין חוששים שמא יוציאום וישתמשו בהם, ומדוע כאן לא סגי בקבורה? (31)

מתרצת הגמרא: התם, ביוצא להיהרג, דקא קברי אותו ואת החפצים ששמשו להריגתו כבי דינא, מוכחא מילתא דהרוגי בית דין נינהו, ולכן לא חוששים שמא יוציאום

וישתמשו בהם.

אך הכא, לא מוכחא מילתא, ויש לחוש שמא ימצאום אנשים אחרים, ואימר [ויאמר], אינש גנב, ואייתי קברא הכא. (32)

דבי רבי ינאי יזפי פירי שביעית מענייב, בני משפחתו של רבי ינאי לוו פירות שביעית מהענייב קודם זמן הבעור, ופרעו להו כסף בשמינית. נמצא, שהיו הענייב אוכלים בשמינית, אחר זמן הביעור חליפי פירות שביעית. (33)

אתו אמרו ליה לרבי יוחנן, ושאלוהו אם מותר לעשות כן.

אמר להו, יאות הן עבדין [עשו כראוי]. כיון

32. התוספות הקשו, מדוע שור הנסקל, ועגלה ערופה ושער נזיר קוברים בעין, ולא צריך לשורפם קודם לכן, והרי כיון שאין נקברים בבית הדין, יש לחוש שמא ימצאום אנשים אחרים, כדהכא?

ותרצו, כיון שאין הדרך לקבור בשר ושער, מוכחא מילתא שאיסורי הנאה הם. אבל חיטים, דרך העולם לקוברים.

33. צריך לפרש, שהאיסור היה מה שהיו אוכלים אותם בחזקת שלהם.

אך אילו אכלו אותם בתורת שביעית, אפילו אם אכלו את הפירות עצמן אחר הביעור, מותר. כמבואר במסכת שביעית (פרק ט' משנה ח') "הגיע שעת הביעור, ענייב אוכלים אחר הביעור, ולא עשירים. דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר, אחד ענייב אחד עשירים אוכלים אחר הביעור".

או, שהענייב היו עושים מהם סחורה ולפיכך הקפידו עליהם אותם שבאו ואמרו לרבי יוחנן. תוספות.

סבר כדעת ר' יוסי ש"זה וזה גורם מותר", ומותר לזבל באפר עבודה זרה, אם כן מדוע בחיטים שקיבל בשכרו צריך גם לקוברים?

ותרץ, אף לדעת רבי יוסי, אם ודאי יזבלו בה, אסור לכתחילה. ובסוגיין, כיון שודאי יזבלו בה אנשים, אסור לכתחילה אף לדעת רבי יוסי. (עייין חתם סופר, שבפועל, כיון שחס על שכרו, ודאי יטרח ללקוט את האפר כדי לזבל בו). משא"כ באפר עבודה זרה, אין ודאות שישתמשו בו לזבל, ולכן מותר לכתחילה לזרותו לרוח.

30. שנאמר (דברים כא' כג') "לא תלין נבלתו על העץ, כי קבור תקברנו". משמע, שגם העץ אסור בהנאה וטעון קבורה כמו המת עצמו.

31. ואין לתרץ, משום חומרא דעבודה זרה חששו יותר מאשר באביזרי המת, כיון שאיסור הנאה בעבודה זרה נלמד מ"זבחי מתים", ואם במת לא חששו אין סברא לחשוש יותר בעבודה זרה. חתם סופר.

(דברים כג' יט') "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלקיך", אם בא על הזונה ואחר כך נתן לה את האתנן, מותר. כיון שלא נתנו לה בשעת ביאה הרי הוא כמתנה בעלמא, ולא חל עליו איסור "אתנן".

ומנין למדנו דין זה?

שבאותה שעה ששילמו להם על פירות השביעית, כבר לא היו הפירות בעין, (34) אין התשלום נחשב כחליפי פירות שביעית, ולא חלה עליו קדושת שביעית. (35) (36)

וכנגדן באתנן מותר. כלומר, אף ב"אתנן זונה", שנאסר להקרבה למזבח, שנאמר

הפירות.

[ועיין עוד לישב את דברי הרמב"ן בדרך אחרת בקהילות יעקב (סי' כג').]

36. בגמרא מבואר, שמותר ללות פירות בשביעית, ולשלם תמורתם בשמינית.

הקשו התוספות, מדוע אין בזה איסור ריבית, הרי אסור ללות סאה בסאה, כמבואר במסכת בבא מציעא (עה' א'), "לא יאמר אדם לחבירו הלויני כור חטיף ואני אתן לך לגורן... שמא יקרו חטיף ונמצאו באות לידי ריבית"?

ותרצו: אותם בני רב ינאי היתה להם תבואה בביתם, ובכהאי גוונא מותר, דהוי כאילו אמר לו "הלויני עד שיבא בני, או עד שאמצא מפתח". (עיין בבא מציעא מד' ב').

בשור"ת שואל ומשיב (תנינא, חלק ד' סי' צה') הקשה על דברי התוספות, שהרי הסיבה שאם יש לו בביתו מותר ללות סאה בסאה, משום שהרי הוא כאילו הקנה לו כבר בשעת ההלואה את הפרעון.

ואם כן, אם לבני רב ינאי היו חייטים בביתם, ולוו פירות שביעית מהעניים, הרי כחליפי שביעית, כיון שהעניים זכו בהם מיד בשעת ההלואה?

הגאון רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון מברזאן (מהרש"ם מברזאן), תרץ על פי המבואר לקמן (סג' א'), ובתוספות ד"ה כגון בסופו, גבי אתנן זונה, שאם אמר "התבעלי לי בטלה" סתם, ולא יחד לה טלה, אף על פי שאחר כך יתברר למפרע שהטלה היה קנוי לה

34. ולפי זה, אף בשביעית עצמה היו יכולים לפרוע, אם אין הפירות בעין. תוספות.

35. לדעת רש"י, דוקא משום שפרעו אחר שכבר נאכלו פירות השביעית, לכן לא נתפס על התשלומים תורת חליפי שביעית. ומשמע, שאם לא נאכלו הפירות, היה נתפס על התשלום תורת חליפי שביעית. וכן דעת הרמב"ן.

וצריך באור, מדוע נעשו הדמים חליפי שביעית, והרי הפירות כבר קנויים ללוקה, והדמים אינם אלא פרעון חוב הבא מחמת פירות שביעית, אבל לא דמיהם, ומאי שנא ממקום שכבר נאכלו הפירות, שאז הפירות לא נתפסים בקדושת שביעית?

ואכן, לדעת התוספות (בשם רבינו יצחק), אפילו אם לא נאכלו, ולא מכרן הלוקה לאחר, מכל מקום, בכל מקרה שקנאם הקונה במשיכה קודם נתינת הדמים, שוב לא נתפס על הדמים תורת שביעית. [אמנם, בתוספות מדובר בדמי עבודה זרה, אך הוא הדין והוא הטעם בדמי שביעית].

אך לשיטת רש"י והרמב"ן קשה?

החזון איש (סימן י' סוף ס"ק יג') מבאר, לדעת הרמב"ן, אם הפירות בעולם, אף על פי שחל המקח, מכל מקום כיון שפרעון המעות הוא תנאי במכירה, ואם לא יפרע את המעות, עליו להחזיר את הפירות, ויתבטל המקח למפרע, לכן חשיבי המעות כחליפי הפירות.

אך לאחר שנאכלו הפירות, ואין כאן אלא חוב בעלמא, שוב אין המעות נחשבות כחליפי

עליו איסור אתנן.

מקשה הגמרא: היכי דמי, באיזה אופן יועיל תרוצו של רבי אלעזר, אי דאמר לה "קני לך את האתנן מעכשיו, קודם הביאה", פשיטא דשרי. דאף על גב שנתן לה את האתנן על מנת לבא עליה, מכל מקום הא ליתיה בשעת ביאה, ואינו נחשב כשוכר ביאה אלא מתנה בעלמא הוא דיהיב לה.

ואי דלא אמר לה "קני לך את האתנן מעכשיו", אלא הקנה לה אותו רק בשעת ביאה, היכי מצי מקרבה [היאך יכולה להקריבו קודם הביאה]? והרי אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, שנאמר (ויקרא כז' יד'): "ואיש כי יקדיש את ביתו קדש", ודרשו חכמים: אמר רחמנא, מה ביתו של אדם שייך לו, ועומד ברשותו, אף כל דבר שרוצה להקדישו, צריך שיהיה שלו וברשותו.

ואם כן, בנידון דידן, כיון שהאתנן אינו קנוי לה עד שעת ביאה, אינה יכולה להקריבו?

אלא, מדובר במקרה דאמר לה "להוי גביך [יעמוד האתנן ברשותך] עד שעת ביאה, ואי מיצטריך לך, (38) קני מעכשיו". והתחדש במשנה, שאף על פי שאמר לה "לא תקני עד

דתניא בברייתא: "נתן לה את האתנן ולא בא עליה, או בא עליה ולא נתן לה, אתננה מותר".

מקשה הגמרא: אם "נתן לה ולא בא עליה", פשיטא שהאתנן מותר, כיון דלבסוף לא בא עליה, מתנה בעלמא הוא דיהיב לה? ומה התחדש בברייתא?

ותו, אם "בא עליה ולא נתן לה", הא לא יהיב לה ולא מירדי וכיון דלא נתן לה כלום, מאי "אתננה מותר"?

אלא ודאי, הכי קאמר [כך כונת הברייתא לומר]: נתן לה ואחר כך בא עליה, (37) או בא עליה ואחר כך נתן לה, אתננה מותר. ומכאן המקור לדינו של רב יוחנן, שאם נתן לה את האתנן לאחר שבא עליה, אתננה מותר.

מקשה הגמרא: אם נתן לה את האתנן, ואחר כך בא עליה, מדוע אתננה מותר, הרי לבי [כאשר] יבא עליה ליחול עלה איסור אתנן למפרע, שהרי נתנו מתחילה על מנת שיבא עליה אחר כך?

אמר רבי אלעזר, מדובר בשקדמה והקריבתו קודם שבא עליה, ובאותה שעה עדיין לא חל

א-ג

37. כגון שאמר לה "הילך טלה זה מעכשיו, ובשעת גמר ביאה תיגמר המתנה", ולכן הקשתה הגמרא שבשעת הביאה יחול על האתנן איסור למפרע תוספות. ועיין במה שנעיר בתרוץ הגמרא.

38. על פי הגירסא שלפנינו, "ואי מיצטריך לך", האשה יכולה לזכות באתנן מתי שתחפוץ.

הסתפקו הראשונים: מה הדין במקרה שנתן

בשעת ביאה, מכל מקום כיון שלא היה מבורר לה בשעת ביאה לא חל עליו שם אתנן.

ולפי זה, אפשר לומר כאן, שהיה לבני רב ינאי בביתם תבואה יותר מהשיעור שלוו מהעניים, והוי כמו "טלה סתם". וכיון שלא מבורר איזו תבואה נכנסת תחת פירות השביעית, לא חשיב כחליפי פירות שביעית. (ועיין עוד באמרי צבי בדרך זו).